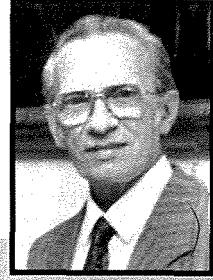

Harbiet u Rvelliijiet ta' Skjavi f'Malta

Kitba ta' Guido Lanfranco

Fl-istorja ta' Malta dejjem niltaqghu mas-sistema ta' l-iskjavi, maqbuda, mixtrija, mibjughin, fit-toroq, fid-djar, mifdijin, mahqurin, mahrubin, maqtulin imma wkoll bosta trattati tajjeb. Kienet sistema komuni fost il-ġnus kollha. Kont issibhom l-aktar taht idejn l-Ordni ta' San ġwann fuq il-galeri, xwieni, fil-palazzi, xogħol ta' bini u l-kumplament, imma wkoll ftit fil-kunventi, għand l-isqof u f'bosta djar privati. Dan kollu spicċa meta Napuljun invada 'l Malta fl-1798. Hafna skjavi kienu jiġu mifdijin, jiġifieri kienet tithallas somma ta' rikatt biex jinhelsu imma bosta ohra ma kellhomx mezzi jew familjari li jħallsulhom. Madankollu kien hemm skjavi li kienu tant ittrattati tajjeb u komdi f'ċerti xogħlijiet ma' l-Ordni u mal-familji li ma kienu jixtiequ li jinhelsu. Imma l-batuti u l-imdejqa fil-jasas kienu jippruvaw jaħarbu kif, tabilhaqq, għamlu bosta. Kien hemm min harab u ma nqabadx imma kien hemm ukoll min inqabad u kkundannat ghall-mewt. Il-pieni għal min jittanta jahrab jew jirribella kienu mill-aktar horox u l-iddisprati biss kienu jippruvaw jagħmlu ta' rashom.

Uhud mill-attentati għall-ħelsien

Fil-mużew tal-Kapuċċini tal-Furjana hemm skrizzjoni li tfakkar il-harba ta' ghadd ta' skjavi nsara minn Konstantinopli fl-1597.

Andrea Angus, skjav minn Genoya harab minn fuq galera Torka ankrata f'Lampedusa. Fuq dik il-ġzira diżżebitata kien jiekol hut u xi fekruna li kien jaqbad. Għal tmien xħur għex fuq dik ix-xtajta biex forsi jsalvah xi bastiment nisrani. Sab fdal ta' galera mkissra fuq il-blatt, ha minnu l-kaxxa ta' l-ispartell jew bokkaport u rrangħaha qisha dghajsa b'biċċa ċarruta ma' lasta bhala qlugh u ntelaq fejn fejnej jieħdu r-riħ fuq. Fil-21 ta' Dicembru 1607 sab ruhu fid-dahla ta' San Dimitri f'Għawdex.

Fid-9 ta' Jannar 1608 sajjied minn Hal Safi li kien jistad f'Bengħisa lemah tliet ilsiera jittantaw jaħarbu fuq dghajsa b'biċċa qlugh. Ĝera lejn Marsaxlokk ghall-ghajjnuna u tliet sajjieda ohra harġu miegħu bl-ixkubetti wara l-mahrubin. L-iskjavi ċedew u spicċaw f'idejn l-isbirri.

Fit-3 ta' Frar 1730 tmien skjavi misilmin hatfu dghajsa, lil sidha xehtuh il-bahar u telqu lejn il-bokka tal-port. Tar-Rinella u Sant' Jiermu sparaw għal fuqhom, u bastiment Franciż żied ukoll xi fit-tiri imma rnexxielhom jaħarbu. Sadattant l-ambaxxatur ta' Franza ma hax gost li l-Franciżi ghenu kontra l-Misilmin għax Franza dak iż-żmien kienet trid iż-żomm il-paċċi magħhom minħabba n-negożju.

Fil-25 ta' Diċembru 1746 tħażżej skjav mislem telgħu fuq feluka Sqallija mgħobbija fil-Marsa u harbu. Ndunaw bihom biss meta kienu ġa waslu fil-bokka tal-port u ma weġbxu

għas-sejha ta' l-ghassiesa. Sparaw fuqhom mir-Rinella u minn Sant' Jiermu u minn fuq bastiment Venezjan barra l-port imma għalxejn.

Kien hemm ghadd ġmielu ta' skjavi f'xi familji li kienu ttrattati hażin u ppruvaw jaħarbu. Fost oħrajn habta ta' l-1760 kien hemm tfajla l-Birgu li harbet mill-jasar u marret tistkenn fi knisja imma nqabdet u ħaduha l-habs. L-Inkwizituru kien għamel li seta' biex jiksbilha l-helsien.

Skjavi ribelli

Fis-santwarju Tal-Grazzja ta' Haż-Żabbar hemm inkwadru *ex voto* mdaqqas bid-data 1613 li juri l-harba ta' skjavi nsara minn Sfax, Tuneż wara li rribbellaw, ħatfu l-bastiment u harbu.

Ribelljonijiet mill-iskjavi kontra l-Ordni kien hemm tlieta: fl-1531, 1631 u 1749. Malli l-Gran Mastru L-Isle Adam ġab l-Ordni ta' San Ģwann f'Malta fl-1530 mill-ewwel kellhom l-habs jew *bagno* għall-ilsiera f'Sant' Anġlu. Meta fl-1531 l-Gran Mastru mar l-Imdina ghall-festa ta' L-Imnarja ma' bosta nies ohra, l-iskjavi Torok mill-ewwel hadu l-okkażjoni meta n-nies kienu mohħhom fil-festa fl-Imdina u rribbellaw biex jaħtfu l-fortizza Sant' Anġlu taht idejhom.

Imma l-ghassiesa rnexxielhom irażżnuhom. Tnejn mill-perċimes gew kundannati għall-mewt, maqtula u mdendlin ma' arbli fil-ponta tar-Rinella bhala twissija; dik il-ponta baqghet magħrufa bhala “tal-forka”. Il-penjola tar-Rinella kienet art abbandunata għal hafna żmien imma fl-1602 inbniet batterija livell mal-bahar biex tgħasses għal iskjavi li jkunu se jaħarbu bid-dghajsa, l-aktar matul il-lejl.

Fl-1629 hemm inbena torri żgħir tond bil-foss madwaru għall-ghassa ta' l-iskjavi mahruva. Dan sar spejjeż tal-kavallier Alessandro Orsi. Billi kien minn Bolonja, Orsi semma t-torri “San Petronio” imma dik il-ponta aktar kienu jsejhulha jghidulha “Ta Orsi”; wara dan, Orsi kien sar gvernatur tal-Birgu u ta' l-Isla. It-Torri Orsi kien iġġarraf f'maltempata fit-8 ta' Frar 1821. Sadattant kienet ga nbniet il-Fortizza Ricasoli għad-difiża tal-port u ssemมiet għall-kmandant li hareġ 20,000 skud għaliha.

Rewwixti fuq il-baħar (1748)

Fil-İvant kien hemm galera Torka li fuqha kien hemm il-Mustafà Paxa ta' Rodi, għadd kbir ta' nies ohra u 130 ekwipaqgħ. L-iskjavi kienu Nsara qaddiefa u oħrajn bosta minnhom bonavolji Griegi u Ġorgjani. Is-sbatax-il Malti kellhom mohbija xi mannara, sikkina jew strumenti oħrajn u skond il-ftehim qatgħulhom il-ktajjen u qabżu fuq il-mexxejja. L-ekwipaġġ kważi kollha kellhom jaqbżu l-baħar. Baħħru lejn Malta u wara hafna maltempati u problemi waslu l-port fil-bidu ta' Frar 1748. Lill-Paxà u shabu numerużi haduhom Lazzarett għall-kwarantina u wara inżammu f'Sant' Jiermu. Mustafà Paxà ppreżentawh lill-Gran Mastru, tawh il-kumditajiet kollha u stmawħ mill-ahjar. Tawh ukoll il-libertà li jista' jmur fejn irid f'Malta. Dan kollu għax Franzia ma ridek toffendi lis-Sultan Tork minhabba negozju u sigurtà tal-bastimenti merkantili tagħha. Billi L-Ordni ta' San Ģwann kienet trid minn Franzia u kellha bosta kavallieri Franciżi, l-Gran Mastru kellu jittollerha hafna sitwazzjonijiet.

Kongura għall-Imnarja (1749)

Mustafà Paxa hassu, u hekk kien, avvelit quddiem is-Sultan tat-Turkija li l-ilsiera tiegħu stess għelbuh bil-bastiment fdat f'idu b'kolloks u għamlu lilu skjav minnflokhom. Għalhekk

fassal pjan biex jerga' jiggħor ġieħu mas-Sultan u jirritorna rebbieħ lejn it-Turkija. Il-pjan tiegħi kien li jxewwex l-iskjavi Misilmin biex iqumu kontra l-Ordni ta' San Ģwann, joqtlu lill-Gran Mastru u kmandanti ohra u jieħdu taht idejhom il-palazzi u l-fortizzi. Dam jippjana, jhuf u jiftiehem minn taht għal bosta xħur ma' l-iskjavi tal-galeri, palazzi, bereġ u nhawi ohra. F'dak iż-żmien f'Malta kien hawn xi 4,000 skjavi Tork u minn Barbarija għalhekk kien hawn bizzejjed biex issir rewwixta. Ftiehem ukoll ma' l-iskjavi ta' fuq il-galeri li kien se johorġu jbaħħru biex huma wkoll jieħdu hsieb jghelbu l-ekwipaggi wara li jpoġġulhom velenu fix-xorb u fl-ikel u jieħdu kollox taht idejhom, u meta jitilgħu is-sinjal fuq Sant' Jiermu u postijiet ohra għal Settembru, meta jkunu se jirritornaw lejn Malta, jidħlu fil-port huma wkoll.

Il-jum għar-rewwixta ġenerali kċċu jkun id-29 ta' Ĝunju 1749, jum l-Imnarja meta l-Maltin ikunu bi ħgarhom l-Imdina u r-Rabat. Sadattant f'Mejju 1749 Franzia riedet tifdi lil Mustafà billi thallaslu r-rikatt lill-Ordni imma hu ġab xi skuži u rrifjuta. Dan għamlu mhux biss ghax kien riesaq iż-żmien meta kellha sseħħ ir-rewwixta imma wkoll għax ma riedx jirritorna t-Turkija idu f'idu umiljat quddiem is-Sultan.

Falliment u kundanni

Iżda l-pjan inkixef. Fi tverna qrib il-Barakka t-Isfel żewġ irġiel, wieħed iswed kompliċi fil-komplott u iehor Armenjan kellhom xi jgħidu u qabeż xi kliem. Il-Lhudi Giuseppe Cohen li kien fil-hanut baqa' bhallikieku ma sema' xejn, imma wara xi hin l-Armenjan fissirru l-komplott. Cohen mar lejn il-palazz u għamel rapport ta' dak kollu li kien jaf. Minnufih bdew jittieħdu l-prekawzjonijiet kollha, nqabdu l-perċimes minn kulfejn kien u Mustafà inżamm f'Sant' Jiermu.

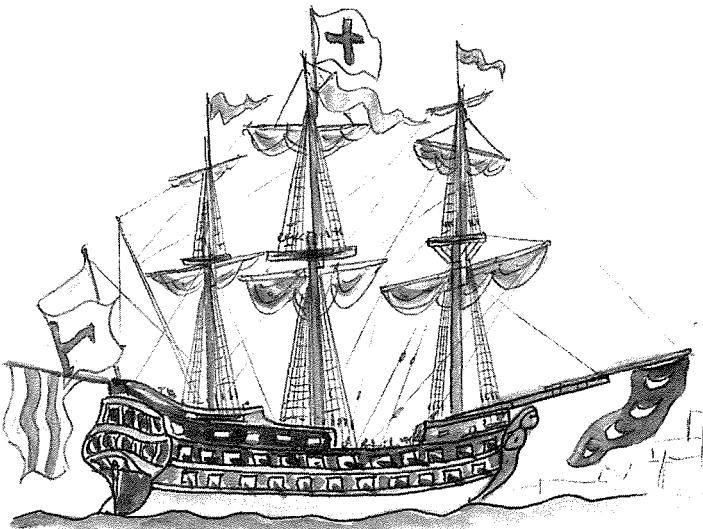
Ma hallew lil hadd li jista' jikkomunika mal-galeri li kellhom jidħlu l-port f'Settembru għalhekk, meta dawn waslu lura, ttellgħet il-bandiera Torka fuq Sant' Jiermu biex taparsi li l-kongura ta' Ĝunju kienet irnexxiet u l-ewwel wieħed mill-galeri malajr dahal fin-nassa. F'qasir żmien kollox kien magħruf fil-berah u għadd kbir ta' msieħba fil-komplott ġew ikkundannati għall-mewt. Billi Franzia kienet qed tipproteġġi lil Mustafà ma setgxu jixlu u jikkundannaw imma żammewħ f'Sant' Jiermu.

Hawn m'hemmx għalfejn niddeskrivu kif gew eżegwiti l-ħafna sentenzi ta' mewt imma nghidu biss li kien hemm torturi minn kull xorta b'mewt mill-aktar kiefra. Dawk fost l-ikkundannat li pperswadewhom jikkonvertu fl-ahħar mumenti xorta qatluhom imma mingħajr it-torturi elaborati riżervati għall-Misilmin. L-eżekuzzjonijiet saru f'diversi ġranet u f'postijiet differenti tal-Belt, pubblikament matul it-toroq minn Lulju sa Ottubru u l-irjus u l-iġsma spicċaw imwahħlin jew imdendlin f'postijiet pubbliċi biex kulhadd jarahom u bħala twissija lill-ilsiera l-ohrajn.

Meta din il-kongura nkixxfet, l-istatuti ta' l-Ordni tal-1613 dwar l-iskjavi ġew aġġornati fit-23 ta' Ĝunju stess u fost affarijiet oħra jekk kien hemm li, jekk xi hadd imur jipprova jaqbad skjav mahrab, mhux biss jiġi ppremjat, imma jiġi eżentat minn kull htija jekk iferih jew joqtlu waqt li jkun qed jipprova jżommu.

Il-pittur magħruf Antoine Favray li kien attiv f'dawk l-istess żminijiet kien ingħata xi xogħol biex jgħin fl-iskola medika ta' infermerija u kien ipinġi xi disinji biex jintużaw fit-taghlim ta' l-anatomija. Bil-permess tal-Gran Mastru Pintu, kien ha r-ras ta' Muhammed, Mislem li nqatel f'Awissu ma' kkundannati oħra, u għamel tpingiżżejjiet tagħha, milli jidher għall-istess skop. Kieni saru ukoll kopji tal-ġibbs ta' dik ir-ras u nbiegħu għall-okkażjoni.

Il-Corona Ottomana

Fit-2 ta' Ĝunju 1760 l-akbar u l-isbah bastiment Tork, il-*Corona Ottomana* halla Konstantinopli eskortat minn bćejeċ oħra tal-bahar. Fuqu kien hemm il-Paxa Alpin Xerin u xi 300 assistent tiegħu li kien se jibda jagħmel id-dawra mal-postijiet fejn kellu jiġbor it-tributi jew taxxi għas-Sultan. Kien hemm jaħdmu u jaqdfu fuqu aktar minn 70 skjav, taħlita ta' Maltin, Griegi u Sqallin. L-iskorta ta' galeri u bćejeċ oħra nfirdu u marru bnadi oħra u il-*Corona Ottomana* kompliet il-vjaġġ. Wahda mill-waqfiet kienet fil-gżira ta' Stanchio fid-19 ta' Settembru. Bhalma kien jiġri kullimkien, l-iskjavi kienu jippjanaw xi azzjoni biex jekk jinqala' mument addattat jaharbu. Dik id-darba deher li kienet waslet okkażjoni tajba ghax niżel l-art il-Paxa u l-assistenti tiegħu ma' xi oħrajn u kollox deher kwiet taħt kontroll. Għalhekk hadd ma kien qed jistenna xi avveniment straordinarju. Ma' sinjal miftiehem l-ilsiera daru fuq l-ghassiesa, neħħew il-ktajjen, għalqu bokkaporti biex b'hekk bosta mill-ekwipaġġ sfaw prigunieri, fethu l-qlugh u l-bastiment beda biex joħroġ mill-port. Tard wisq indunaw x'qed isir xi galeri li ħarġu warajhom u l-ilsiera għamlu użu mill-kanuni li minnhom kien hemm xi 70 wieħed fuq il-galjun maħtuf.

Wara jiem jithabtu mal-bahar, manuvri u avventuri oħra waslu barra l-port ta' Malta fis-6 ta' Ottubru. Biex l-uffiċjali Maltin tal-Port il-Kbir jindunaw li ma kienux Torok tellgħu bandiera bajda u oħra b'Kurċifiss fuq il-poppa u bandiera kbira bil-faxxi ħumor fuq wara u xi bnadar oħra. Sparaw ukoll tiri ta' kanuni bhala salut kif kienet id-drawwa. Wara xi siegha ta' komunikazzjonijiet u negozjati bejn dawk li qabdu l-bastiment Tork u l-awtoritajiet Maltin, marru erba' galeri jirmunkawh gewwa l-port tal-kwarantina.

Il-Gran Mastru Pintu ha gost b'dik il-priza ta' bastiment hekk sabih u mill-ewwel amar biex jaddattaw ghall-użu tal-flotta ta' l-Ordni ta' San Ģwann bl-isem ta' *Santissimo Salvatore*. M'hemmx għalfejn nghidu li s-Sultan Tork Mustafà III kellu biex jirrabja u għedded attakki fuq Malta. Bhalma kien isir is-soltu f'kaži ta' allarm ta' xi attakki Pinto beda jħejji għad-difīza. Imma, bhalma rajna qabel, Franzia riedet ittaffu s-sitwazzjoni ghax riedet tibqa' ġebieb mat-Turkija, għalhekk ir-Re ta' Franzia xtara l-*Corona* mingħand l-Ordni u tahieli lura.

Dan l-episodju magħruf qanqal lill-poeta Ĝananton Vassallo (1817-1868) biex jikteb il-poezija epika magħrufa bit-titolu *Il-Ġifen Tork* li titratta dwar din l-istorja tal-*Corona Ottomana*. Kitibha fl-1853 imma reġġhet għet pubblikata diversi drabi wara.

